

НАЦІОНАЛЬНА ДЕРЖАВА У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ: ВИКЛИКИ І ПАСТКИ

У статті досліджено вплив глобалізації на національну державу, різні культурні особливості держав та цивілізацію через економіку, політику, суспільство, освіту та інші сфери життєдіяльності. Автор доводить, що в умовах глобалізації сучасного світу зростає взаємозалежність громадян і держав, що стало викликом для більшості національних держав, незважаючи на їх просторове розміщення та рівень політичного й економічного розвитку; що у XXI ст. під впливом низки глобальних і локальних чинників формується нова геополітична економічна і цивілізаційна ситуація, яка створює виклики і пастки для національної держави. Автор наголошує, що глобальна конкуренція підштовхує економічне змагання, в якому Захід чинить значний опір і не збирається віддавати своїх привілейованих позицій та прогнозує низку можливих сценаріїв подальшого розвитку міжнародних відносин.

Ключові слова: національна держава, глобалізація, виклики і пастки глобалізованого світу, нова геополітична економічна і цивілізаційна ситуація.

Бурдяк В. И. Национальное государство в глобализованном мире: вызовы и ловушки.

В статье исследовано влияние глобализации на национальное государство, различные культурные особенности государств и цивилизацию через экономику, политику, общество, образование и другие сферы жизнедеятельности. Автор доказывает, что в условиях глобализации современного мира возрастает взаимозависимость граждан и государств, что стало вызовом для большинства национальных государств, несмотря на их пространственное размещение и уровень политического и экономического развития; что в XXI в. под влиянием ряда глобальных и локальных факторов формируется новая геополитическая, экономическая и цивилизационная ситуация, которая создает вызовы и ловушки для национального государства. Автор отмечает, что глобальная конкуренция подталкивает экономическое соревнование, в котором Запад оказывает значительное сопротивление и не собирается отдавать своих привилегированных позиций и прогнозирует ряд возможных сценариев дальнейшего развития международных отношений.

Ключевые слова: национальное государство, глобализация, вызовы и ловушки глобализованного мира, новая геополитическая экономическая и цивилизационная ситуация.

Burdyak V. I. National state in a globalizing world: challenges and pitfalls.

The paper investigates the impact of globalization on the nation-state, different cultural characteristics of states and civilization through the economy, politics, society, education and other spheres of life. The author argues that in the context of globalization of the modern world is increasing the interdependence of citizens and nations that became a challenge for most national states, despite their spatial distribution and the level of political and economic development; in the XXI century under the influence of a number of global and local factors is forming a new geopolitical, economic and civilizational situation that creates challenges and traps for the national state. The author notes that global competition is pushing economic competition where the West has a significant resistance and is not going to give up their privileged position, and predicts a number of possible scenarios for further development of international relations.

Key words: national state, globalization, challenges and pitfalls of globalized world, new geopolitical, economic and civilizational situation.

На Форумі Тисячоліття ООН 8 вересня 2000 р. Генеральна Асамблея прийняла резолюцією 55/2 «Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй», в якій представила подвійне визначення глобалізації. Поняття відображає дві основні ідеї: по-перше, глобалізація – це нова ситуація, що характеризується розширенням можливостей для зв'язку і обміну у всесвітньому масштабі, яка дає можливість для побудови «світової системи»; по-друге, глобалізація – це експорт і впровадження сучасної західної, соціально-економічної і культурної моделі (яка, в деяких випадках, об'єднує в собі певні елементи інших культур) по всьому світу [2]. На форумі також прозвучало попередження про вплив глобалізації на різні культурні особливості і цивілізацію через економіку, політику, суспільство, освіту та інші сфери життєдіяльності. Тож процеси глобалізації сучасного світу – це зростаюча взаємозалежність громадян і держав, що стало викликом для більшості національних держав, незважаючи на їх просторове розміщення та рівень політичного й економічного розвитку.

Виклики поширилися і на спосіб життя громадян, який вже став (стає) глобальним, з'явилася безліч культурних націоналізмів, і нині ці два поняття доповнюють одне одного. Щоб вижити, суспільство змушене адаптуватися до глобалізації і відповідати на її виклики. Втім, для виживання недостатньо лише хотіти вижити: ми повинні розвиватися, рухатися вперед. І впевнено дивитися в майбутнє. А це неможливо, якщо не прийняти правила гри під назвою «глобалізація». Від того, як будемо грати, залежить наше майбутнє.

Це і виклик у більш широкому розумінні, що виходить далеко за межі питань національної держави. Глобалізація неминуча і вона здійснить позитивний вплив у світовому масштабі. Але вона пов'язана і з величезним ризиком. Щодо глобалізації теж потрібно застосовувати принцип сталого розвитку. Неконтрольована, дика глобалізація, без правил і обмежень, цілком може справити вкрай негативний вплив на національну державу з різних точок зору. З економічної точки зору, попри те, що глобалізація можливо – і навіть ймовірно – буде сприяти загальному розвитку, включаючи й ті країни світу, що розвивається, вона водночас може посилити важке становище деяких держав. З соціальної точки зору – оскільки не всі держави зможуть пристосуватися до вимог технічного прогресу й виявляться в значному програті. З політичної точки зору – адже глобалізація може посилити звичний процес концентрації влади і зробити його ще менш контрольованим. З точки зору культури – оскільки глобалізація породжує ситуацію гегемонії, процес гомогенізації, то це створить загрозу відокремлення і відторгнення багатьох культур.

Концепція глобалізації – один з найпопулярніших інструментів аналізу міжнародних процесів у сучасній політології. Саме поняття «глобалізація» у політичній науці означає широкий спектр подій і тенденцій: розвиток світових ідеологій, інтенсивну боротьбу за встановлення світового порядку, зростання кількості та впливу міжнародних організацій, послаблення суверенітету національних держав, появу і розвиток транснаціональних корпорацій, інтенсивні масові міграції та формування мультикультурних спільнот, створення планетарних ЗМІ, експансію західної культури в усі регіони світу. М. Кравчук пише, що «аналіз цих релевантних теорій глобалізації тенденцій показує, що вони набули характеру синхронних суспільних змін на початку і в середині ХХ ст. І відбулася ця трансформація так, що її слід охарактеризувати як соціокультурне зрушення» [4, с. 122].

Очевидно, кожний погодиться з думкою, що більшість людей не любить, коли їх

примушують щось робити. Проте мільярди людей у всьому світі добровільно підкоряються владі держави, яка обмежує їх свободу, погоджуються з законами, які регулюють, наприклад, хто користуватиметься виборчим правом, а хто – ні, за якою виборчою системою обирати наступний склад парламенту, по якому боці вулиці слід рухатись, що є контрактом, скільки громадяни повинні платити, щоб утримувати державу, яка приймає такі примусові закони тощо. Однак, якщо громадяни для власної безпеки і спокою змушені дотримуватися встановлених державою, в якій вони живуть, законів, то сама інституція держави, опираючись на економічний, військовий тощо потенціал, національний суверенітет намагається вести самостійну зовнішню політику, здебільшого відкидаючи нав'язувані ззовні «правила гри» в разі їх неузгодженості зі стратегією розвитку національної держави. Досить важко віднайти приклади, коли держава добровільно погоджується проводити політику, в якій не зацікавлена, яка суперечить її власним тактичним та стратегічним планам.

Зазначимо, що ще в першій половині ХХ ст. люди сприймали державу здебільшого в поняттях території, визначаючи її (державу) як легітимне використання сили для контролю за поведінкою людей – включаючи застосування зброї, ув'язнення і покарання – в певних географічних межах. Понад три століття, після завершення Тридцятилітньої війни в Європі і підписання в 1648 р. Вестфальського миру, міжнародні і дипломатичні відносини будувалися на принципі дотримання національного суверенітету, розуміючи його як «визнане оточуючими право політичної цілісності здійснювати повну владу у всій своїй діяльності» [7, с. 24], тобто національний суверенітет означав, що кожний національний уряд має право управляти своїм народом так, як він вважає за потрібне, не остерігаючися втручання з боку інших націй. Навіть провідні міжнародні інституції – Ліга Націй, а згодом і ООН – були запроваджені саме для того, щоб забезпечити наднаціональний порядок у світі, демонстративно дотримувалися національного суверенітету як провідного принципу міжнародних відносин. Ст. 2.1 Статуту Організації Об'єднаних Націй гласить, що «організація заснована на принципі рівності суверенітетів усіх її членів» [5].

Проте варто зазначити, що з початку нового століття все чіткіше відслідковується тенденція не лише до посилення процесів глобалізації, але й водночас до підвищення ролі прав людини у міжнародній політиці. Так, у квітні 1999 р. генеральний секретар ООН Кофі Аннан, підтримуючи повітряні удари НАТО по сербській території, спрямовані на припинення етнічних чисток у Косово, попередив країни, в яких порушуються права людини, що вони не можуть більше «ховатися» за Статут ООН, що захист прав людини повинен «домінувати над міркуваннями державного суверенітету» [8, с. 4]. Ці слова провідного політика сучасності наводять на роздуми, що у ХХІ ст. під впливом низки глобальних і локальних чинників формується нова геополітична економічна і цивілізаційна ситуація, яка створює виклики і пастки для національної держави.

Першим таким чинником слід вважати формування системи однополярного світового порядку, який пов'язаний зі зростанням могутності США – єдиної наддержави сучасності. Глобальний перерозподіл політичних сил у світі відбувся після краху комунізму і СРСР. Зовнішня політика США несе загрозу імперського всевладдя, жорсткої гегемонії, схильності до силового диктату і домінування абсолютної меншості над абсолютною більшістю, яка відчуває безальтернативність майбутнього.

Односторонні дії США і їх союзників в Іраці та Югославії можуть прискорити формування невоєнного трикутника «Індія – Китай – Росія» і навіть стратегічного трикутника. Великі і могутні держави – Китай, Росія, Великобританія і Франція – відчують нездатність вийти на глобальний рівень домінування. Перехід до багатопольярного світу за рахунок посилення Європейського Союзу та Китаю – це

тривалий процес. На наш погляд, об'єктивно стримати зростання американської гегемонії можуть три обставини: можлива відмова американського народу платити високу ціну за імперське всевладдя; відсутність гарантованої солідарності союзників; організоване протистояння національних держав – потенційних жертв.

Другий чинник пов'язаний зі злиттям економік національних держав у загальносвітову – глобалізація ринку, зростаюча взаємозалежність на основі комунікаційного зближення, планетарної наукової революції, міжетнічних соціальних рухів, нових видів транспорту, телекомунікаційних технологій, інтернаціоналізації освіти, що створює нові можливості політичного впливу і домінування. Центром зусиль ХХІ ст. стане освіта, розвиток інфраструктури, боротьба за конкурентоздатні позиції на світовому ринку інформатики, мікроелектроніки, біотехнологій, телекомунікацій, космічної техніки, комп'ютерів. Проте глобалізація світового інформаційного простору і світового ринку, що ґрунтується на домінуванні економічно розвинених країн, не влаштовує більшість населення світу. Крім того, засноване на глобалізації світової економіки економічне всевладдя країн-лідерів зовсім не означає такого ж домінування в політико-військовій сфері, що, відповідно, вестиме до загострення конфліктів у світі.

Третій чинник вбачається у розмиванні державного суверенітету національних держав. На національний суверенітет сучасних держав негативно впливають процеси зростання транснаціональних корпорацій, неурядових організацій, сепаратизму певних регіональних спільнот, міжнародної злочинності. Розмивання державного суверенітету веде до ситуації хаосу, непередбачуваності міжнародних відносин. Ця обставина до певної міри і сприяла встановленню однополярного світового порядку на чолі зі США. З одного боку, за такого розкладу швидше вирішуються конфлікти, які виникають і потенційно можуть виникнути у різних частинах світу, а сама система міжнародних відносин стає більш передбачуваною і піддається управлінню. Проте тенденції, які спостерігаються в сучасній міжнародній політиці одного безальтернативного лідера, що цілком очевидно, підривають і кожному окрему державу, і систему держав.

Можна припустити як певну альтернативу політиці США виникнення якогось войовничого групового самоствердження (наприклад, у мусульманському світі), але воно здатне відкинути світ у стан хаосу, небачений раніше, чому сприятиме: підірваний авторитет міжнародних організацій, поширення зброї масового знищення і зростання звичайного озброєння, розширення військових блоків, інтенсифікація міжнародного тероризму і організованої злочинності, самовизначення меншин, економічна нерівність, неконтрольований ріст населення, феноменальні технологічні зміни, релігійний фундаменталізм, націоналізм і расизм, погіршення економічного становища на фоні міграційних процесів, крах життєво важливих екологічних систем, вичерпання природних ресурсів, пріоритет місцевого самоуправління, релігійне самоствердження, етнічна нетерпимість.

При цьому кримінальні структури можуть замінити суто національно-державні структури (наочний приклад – дії терористичних організацій на теренах східних областей України та створення ДНР (Донецької Народної Республіки) і ЛНР (Луганської Народної Республіки)). Існуючі інститути національних держав можуть у ХХІ ст. не витримати революційних змін. Перешкодити такому руйнівному хаосу в міжнародних відносинах можна за допомогою суверенних держав, військово-політичних блоків та міжнародних організацій, насамперед ООН, але їй задля цього необхідно стати гнучкішою, швидкодіючою й ефективнішою міжнародною організацією. Безперечно, що наявні тенденції розвитку сучасних міжнародних відносин вимагають установаження правил, які забороняли б передачу високих технологій в «сумнівні» руки.

Водночас, щоб згладити такий похмурий прогноз, варто зауважити, що історичної зумовленості хаосу не існує. Адже, незважаючи на бурхливе розгортання конфліктів упродовж XX ст. – на початку XXI ст., світ не занурився у безумовне заперечення людських цінностей і правил співжиття. Важко аналізувати можливі шляхи розвитку взаємовідносин національних держав, якщо виходити лише зі світової непередбачуваності та ворожості. Попри це існують і інші, оптимістичніші глобальні тенденції. Очевидно, варто погодитись з думкою М. Кармазіної, що глобалізацію в жодному разі не слід сприймати як щось, у принципі, негативне, адже в неї є й позитиви. Вчена підкреслює, що «глобалізація – це, насамперед, колосальні можливості обміну (технологіями, інформацією, ресурсами тощо), а, отже, – і розвитку. Не всі нації рівною мірою втягнуті в цей процес: хтось, не розуміючи, у чому суть справи, зволікає із тим, щоб віднайти і зайняти у ньому свою нішу. Відтак – щоденно втрачає. А хтось уже настільки відстав у цивілізаційному поступі (недарма ж сьогодні з'явилося специфічне поняття «кінчені країни» відносно деяких країн Африки, Азії), що, потрапивши у глобалізаційну хвилю, слугує хіба що «матеріалом для переробки», не маючи жодних підстав для перетворення у активного геополітичного гравця тощо. Глобалізація загострює конкуренцію. Виграє той, хто постійно, щомиті, дбає про власну конкурентоспроможність» [3].

Четвертим чинником, на нашу думку, виступив крах попередньої системи світосприйняття, яка розглядала міжнародні відносини в дефініціях «холодної війни», та поставив вимогу пошуку нових сенсів життя і нової ідентичності. Очевидно, що «холодна війна» була конфліктом соціалізму і неокласичного капіталізму. Крах соціалізму і закінчення «холодної війни» з невблаганною гостротою порушили питання про фундаментальні цінності і сенс людської цивілізації. Демони власного історичного досвіду, які вивільнилися після краху соціалізму, релігійних поглядів, ментальних кодів, мов, спогадів про принижену гордість зупинили благодушність глобалістів. Втім, поступово, лише через чверть століття після «оксамитових» і «неоксамитових» революцій у країнах ЦСЄ, падіння Берлінського муру, краху СРСР, біполярного світу знову набувають великого значення мови, культури, релігії, традиції, мистецтво і література в житті пересічних людей та їх особистому досвіді. Ці старі/нові явища (відкриття) стануть однаково важливі для людей як для окремих особистостей і як для членів колективної національної держави, з якою вони знову відчуватимуть міцний зв'язок. Водночас все це чудово поєднується з використанням англійської мови як універсальної, з електронною поштою, що вже стала звичним засобом комунікації, і навіть частим відвідуванням місцевого Макдональдса.

Враховуючи наявність у кожної цивілізації автентичних морально-психологічних підстав і власних економічних, політичних та військових вимог, очікувати миру і спокою в сучасному глобалізованому світі уявляється вершиною стратегічної наївності. Свіжим прикладом може слугувати агресія «братнього» російського народу щодо України, що триває вже понад рік і принесла тисячі жертв з кожної сторони цього конфлікту. На передній план виходить «примара» прогнозованого С. Хантінгтоном зіткнення цивілізацій. Вчений підкреслював, що культурні лінії поділу цивілізацій стануть фронтними лініями майбутнього [6, с. 35].

Війна за югославську спадщину показала, що може відбутися у випадку прискореної і схвалюваної ззовні зміни ідентичності [1, с. 520–534]. Дещо значиміше може відбутися у випадку утвердження цивілізаційної ідентичності величезного Китаю, ядерної Індії і мільярдного мусульманського світу. Зазвичай цивілізаційні відмінності домінують, але згодом починають втрачати вплив. Вони часто зіштовхуються між собою, але значно важливіше те, що вони взаємодіють і співіснують.

Насамкінець варто акцентувати увагу на зростанні розриву між «Північчю» і «Півднем», збільшенні матеріальної залежності величезної кількості населення від трьох центрів економічного розвитку: Північної Америки, Західної Європи та Східної Азії. Глобальна конкуренція підштовхує економічне змагання, в якому Захід чинить значний опір і не збирається віддавати своїх привілейованих позицій.

Особлива гострота цього протистояння, очевидно, найвідчутніше проявиться в 20–30 рр. XXI ст., коли внаслідок зростаючого розриву між багатими і бідними країнами стане масовою міграція бідного населення в Америку й Австралію. В умовах виснаження природних ресурсів розвинені країни намагатимуться захопити контроль за стратегічно важливою сировиною, а це неминуче приведе до загострення відносин, відкритого протистояння між багатими країнами і бідними. Поширення ядерної зброї робить ситуацію практично не контрольованою. У цьому зв'язку виникає небезпека нової економічної холодної війни між індустріально розвиненими країнами на чолі з США і країнами, що розвиваються.

Різноспрямована дія вказаних і багатьох інших перетворюючих чинників породжує різні сценарії розвитку міжнародних відносин. Найперший сценарій, який приходить на думку у зв'язку з розкритими вище чинниками, – це модель світової гегемонії США. Вона ґрунтується на домінуванні США в економічній, фінансовій, технологічній, військовій, торговельній галузях діяльності. Означена гегемонія пов'язана з пануванням США у формуванні міжнародних норм і правил, привабливістю ідеології, розумній мобілізації американських ресурсів і ослабленні потенційних супротивників.

Глобальна гегемонія США може тривати впродовж чверті століття. Цьому сприяє і позиція країн Західної Європи, які не заперечують глобального лідерства, і США. Європейський Союз до цього часу не має єдиної геополітичної стратегічної мети, а інститути НАТО виступають в якості ефективного контролю за поведінкою європейської еліти. Крім того, глобальному піднесенню США не перешкоджає Китай, оскільки він зацікавлений в американських інвестиціях, технологіях і ринках збуту. Росія також не може протистояти американській гегемонії, тому що потребує західних інвестицій, технологічного відновлення, допуску на ринок США.

Наступний сценарій вбачається у моделі біполярної структури світу, де гегемонії США протистоятиме певний конкурент, наприклад, Китай чи Європейський Союз. Може трапитися й таке, що сил для протистояння США в певній окремо взятої країні не вистачить. У цьому випадку протистояти гегемонії США зможе коаліція країн. Зокрема, розширений Європейський Союз за економічною могутністю цілком можна співставити з США: частка ЄС у загальносвітовому валовому продукті складає 19,8 %, а США – 20,4 %. Проте очевидно, що серйозний виклик США може зробити лише Китай. За прогнозами, до 2020 р. Азія, очолювана Китаєм, вироблятиме 40 % світового валового продукту, а ВВП Китаю досягне 20 трлн дол. При такій ситуації США змушені будуть поступитися місцем лідера і відійти на друге місце, оскільки прогнозований ВВП США в ті роки складатиме 13,5 трлн дол.

Можливий також цивілізаційний розвиток міжнародних відносин за сценарієм багатополарного світу, який ґрунтуватиметься на балансі сил. Річ у тому, що фаза гегемонії США не може бути нескінченною, це пов'язано з обмеженістю ресурсів, їх ліквідністю. Багатополарність сформується в ході боротьби за регіональну гегемонію між ЄС і Росією, між Китаєм, Індією і Японією. Кожний з центрів буде прагнути до створення власної зони впливу. Найважливіший процес, який відбувається в цьому напрямі, пов'язаний з формуванням трьох блоків: ЄС – НАФТА (Північноамериканська зона вільної торгівлі) – Східна Азія. У Росії в цьому відношенні існують лише військові можливості впливу, але відсутні економічні і технологічні ресурси.

Насамкінець можна уявити ще й такий сценарій, очевидно, він був би найбільш прийнятним для більшої частини національних держав. Його суть – в рівнобжному існуванні західної, латиноамериканської, східноєвропейської, мусульманської, індуської, китайської, японської цивілізацій. Проте по лінії цих цивілізацій можуть відбуватися глобальні конфлікти в XXI ст., оскільки кожна з них має специфічні ресурси впливу на конкурентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гуськова Е. Ю. История югославского кризиса (1990–2000) / Е. Ю. Гуськова. – М. : Русское право / Русский Национальный Фонд, 2001. – 720 с.
2. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций. Принята резолюцией 55/2 Генеральной Ассамблеи от 8 сентября 2000 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/documents/ecl_conv/declarations/summitdecl.shtml
3. Кармазіна М. У кожного народу – свій вибір, але Конституція для всіх одна / М. Кармазіна [Електронний ресурс]. – Режим доступа : www.dialogs.org.ua
4. Кравчук М. Концептуальна еволюція теорій глобалізації / М. Кравчук // Політичний менеджмент. – 2003. – № 2. – С. 122–128.
5. Устав Организации Объединенных Наций. Принятый 26 июня 1945 г. в Сан-Франциско на заключительном заседании Конференции Объединенных Наций по созданию Международной Организации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org/ru/documents/charter/>
6. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон // Полис. – 1994. – № 1. – С. 33–48.
7. Biersteker T. State Sovereignty as Social Construct / T. Biersteker, C. Weber (eds.). – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – 284 p.
8. Miller J. Sovereignty Isn't So Sacred Anymore / J. Miller // New York Times. – 1999. – 18 April. – Sec. 4. – P. 4.

УДК 324

Ротар Н. Ю.

ЕЛЕКТОРАЛЬНА/ПАРТІЙНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ГРОМАДИ НА ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ 2002–2014 РР. У ВИМІРІ ОДНОМАНДАТОГО ВИБОРЧОГО ОКРУГУ

Дослідження співвідношення електоральної та партійної складової в ідентифікаційній моделі чернівецької громади на парламентських виборах 2002–2014 рр. в одномандатному виборчому окрузі доводить, що електоральний та партійний блоки маркерів ідентифікації зазнали суттєвих змін. Еволюція процесу самоідентифікації чернівецької громади, яка розкривається через оцінку важливості партійної належності кандидата в одномандатному виборчому окрузі для виборця, вказує на те, що з 2014 р. в ідентифікаційній моделі чернівецької громади партійна складова починає домінувати.

Ключові слова: партійна ідентифікація, електоральна ідентифікація, парламентські вибори, чернівецька громада, одномандатний виборчий округ.

Ротар Н. Ю. Электоральная/партийная идентификация черновицкой громады на парламентских выборах 2002–2014 гг. в измерении одномандатного избирательного округа.